

DOĞAL HUKUK VE OMBUDSMAN: OMBUDSMANİŞİMİN KÜLTÜREL/FELSEFİ TEMELLERİ ÜZERİNE BİR BAKIŞ

NATURAL LAW AND THE OMBUDSMAN: A LOOK AT THE CULTURAL/PHILOSOPHY FOUNDATIONS OF THE OMBUDSMANANCE

Prof. Dr. Kadir Caner DOĞAN

Gümüşhane Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,
kadircanerdogan@gumushane.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-3476-8865>

ÖZET

Ombudsman, kamu yönetimi sorunlarına karşı bir devlette vatandaşlardan şikâyet alarak görev yapan bir teşkilattır. Dünyada ilk defa 18. Yüzyılda İsveç'te ortaya çıkmıştır. Günümüzde tüm çağdaş devletlerde ve diğer kıtalarda farklı devletlerde uygulanmaktadır. Doğal hukuk da binlerce yıllık bir hukuk geleneği olarak günümüze kadar ulaşmış bir yasa, adalet, hak üzerine fikir üreten bir kuramdır. Çağdaş doğal hukukun özellikle İngiliz ve Anglo-Sakson kökenli analitik felsefe ile olan ilişkisi, ombudsman üzerinden bir katkı ile çalışmada sunulmaktadır. Bu bakımdan da, doğal hukuk ve ombudsman arasında derin bir bağ olduğu söylenebilir. Kuram ve kavram üretme bağlamında bu bağın ve diğer açıklamaların oldukça önemli bir yöntem sağladığı düşünülmektedir. Bu çalışmada, daha önce literatüre kazandırılan ombudsmanişimin doğal hukuk ile kültürel/felsefi temellerinin kurulması amaçlanmaktadır. Ombudsmanişim, özellikle sübjektif doğal hak anlayışı ile doğal hukuka etki etmektedir. Çalışmanın yöntemi, literatür taramasıdır. Çalışmanın sonuçlarına göre; ombudsmanişim çağdaş doğal hukuk geleneğine ombudsman teorisi üzerinden katkı vermektedir. Ahlak ve adaleti hukuk üretme mantığının temeline taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Hukuk, Ombudsmanişim, Kültür/Felsefe, Temel

ABSTRACT

Ombudsman is an organization that receives complaints from citizens in a state against public administration problems. It first emerged in Sweden in the 18th century. Today, it is applied in all contemporary states and in different states on other continents. Natural law is also a theory that produces ideas on law, justice and rights, which has survived to the present day as a legal tradition of thousands of years. The relationship between contemporary natural law and analytical philosophy, especially of English and Anglo-Saxon origin, is presented in the study with a contribution from the ombudsman. In this respect, it can be said that there is a deep connection between natural law and the ombudsman. It is thought that this connection and other explanations provide a very important method in the context of theory and concept generation. This study aims to establish the cultural/philosophical foundations of the ombudsmanance, which was previously introduced to the literature, with natural law. Ombudsmanance affects natural law, especially through the subjective understanding of natural rights. The method of the study is a literature review. According to the results of the study; ombudsmanance contributes to the contemporary natural law tradition through ombudsman theory. It brings morality and justice to the basis of the logic of law production.

Keywords: Natural Law, Ombudsmanance, Cultur/Philosophy, Basis

1. GİRİŞ

Ombudsman, dünyada tarihte ilk defa 18. Yüzyılda İsveç'te ortaya çıkmış bir hak arama kurumudur. Temel görevi, kamu yönetiminin kötü yönetim ve insan hakları ihlallerine karşı bir devlette vatandaşlardan gelen şikayetleri alarak, bunları yasal bir prosedür ile çözmektir. Temel özellikleri; demokrasiyi güçlendirmesi, hukukun üstünlüğünü teminat altına alması ve insan haklarını kurumsallaştırmasıdır. Bulduğumuz aşamada siyasal rejim ya da kültür fark etmeksizin tüm dünya devletlerinde farklı boyutlarda uygulanmaktadır. Adeta insanlığın ortak aklı haline gelmiştir.

Doğal hukuk, Antik Yunan'dan günümüze kadar uzanan bir süreçte derin kökleri olan bir kuramdır. Batı Avrupa'da 18. Yüzyılda dönüşen doğal hukuk düşüncesi, 20. Yüzyılda çağdaş felsefe, sosyoloji ve siyaset tartışmaları ile tartışılmaktadır. Ana iki gelenekten (klasik ve modern) meydana gelen doğal hukuk kuramı, günümüzde de farklı düşünür ve ekollerle farklı çizgilerde tartışılmaktadır.

Bu çalışmada, daha önce literatüre kazandırılan ombudsmanîşim kavramının doğal hukuk ile felsefi/kültürel bağının kurulması amaçlanmaktadır. Bu şekilde de kavramın binlerce yıllık bir geleneğin uzantısı olduğu gösterilmek istenerek, bilimselliği ortaya konacaktır. Çalışmanın yöntemi, nitel analize dayalı literatür taraması olarak tasarlanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde doğal hukuk kuramı anlatılmıştır. İkinci bölümde de doğal hukuk ve ombudsman konusu ifade edilmiştir.

2. DOĞAL HUKUK KURAMI

Doğal hukuk kuramına göre hukuk ile ahlak arasında zorunlu bir kavramsal bağlantı vardır (Beyleveld ve Brownsword, 1985: 4; Burlamaqui, 2019: 84). İnsan düşüncesinin gelişiminde çağlar boyunca var olmuş ve hala varlığını sürdüren bilimsel tartışma, metafizik aşamayı temsil ettiği ileri sürülen doğal hukuk kuramı ile Rönesans'tan itibaren deneysel yönetime dayalı pozitif aşamayı temsil ettiği ileri sürülen hukuki pozitivizm arasındadır (Öğütçü, 2005: 567). İki hukuk gövdesi fikri, hukukun gerçekte insanlar tarafından ortaya atılan ve ahlaktan farklı olan pozitif yasalardan mı oluştuğu, yoksa ahlaka karşılık gelen doğru, adil, doğal bir yasa mı olduğu hukuk felsefesi tarihinde tartışılmıştır (Bayram, 2022: 26; George, 2004: 102). Hukuk felsefesinde hukuk okulları şu şekilde sınıflandırılabilir (Şahin Ünver, 2021: 180-181):

- *“Doğal hukuk: Hukuku bir bütün olarak haklılandıran ve her tür hukuk sisteminden önce gelen a priori öge, her tür hukukun ideal kaynağı ve bu idealden türeyen pozitif hukuku sınama ölçütü, değişen kurallar ve yasalar karşısındaki değişmez hukuk kuralları bütünü olarak, insan ya da toplumun özsel temel ya da asli doğasında temellenen ve uzlaşımdan, toplum tarafından sonradan koyulan yasalar ve başka kurumsal değerlerden bağımsız olan hukuk.*
- *Hukuki pozitivizm: Hukukun içeriği ve varlığı sosyal olgulara bağlıdır ve hukuk ve ahlak arasında zorunlu bir bağlantı yoktur olmak üzere iki temel teze dayanan hukuki pozitivizm hukukun doğasına ilişkin felsefi tartışmaya liderlik eder.*
- *Hukuki realizm: Hukukun belirlilik ve bilinirliğine karşı şüpheli bir tavır takınan realistler, özellikle yargı faaliyeti üzerine odaklanırlar. Hukuk, onlara göre, belirli sınırlar içerisinde hâkimlerin, hukuk alanında çalışan resmi görevlilerin faaliyetlerinden ibarettir ve yapılacak en mantıklı şey yargılama sonucuna yönelik en doğru tahmini tutturmaaktır.*
- *Eleştirel hukuk okulu: Hukukun zorunlu olarak sosyal meselelerle bağlı olduğunu ve özellikle doğasında önyargıların olduğunu iddia ederler.*
- *Hukuki formalizm: Bu teoriye göre, kurallar bir kez üretildiğinde, hâkimler sosyal meseleleri ya da kamu politikalarını dikkate almadan davanın çözümüne bu kuralları uygularlar”.*

Doğal hukuk kuramı, binlerce yıldır farklı biçimlerde var olmuş olan kozmik düzen, ahlak ve hukuk arasındaki bağlantıları sistematik bir şekilde düşünme biçimidir (Bix, 2004: 291; George, 2001: 2269). Doğal hukuk, kimi zaman resmi otoriteyi destekleyen, kimi zaman eleştiren, ancak esas itibarıyla kabul edilebilirliğini resmi otoritenin onayından ziyade belirli bir doğa ve doğallık anlayışına dayandıran ve bu çerçevede evrensel ilkeler kümesine dayanan adalet tartışmalarının temel referans kaynağı olmuştur (İşsevenler, 2021: 22). Doğal hukuk geleneği içerisinde; objektif doğal haklar (klasik doğal hukuk) ve sübjektif doğal haklar (modern doğal hukuk) düşünceleri yer almaktadır. Nitekim Batı Avrupa’da Antik Yunan’dan 17. yüzyıla kadar klasik gelenek egemenken; bu tarihten sonra modern gelenek ağırlık kazanmıştır (Uslu, 2009: 50). 20. yüzyılda, disiplinlerarası ve çağdaş felsefe, hukuk ve sosyoloji tartışmalarıyla birlikte hukuki pozitivizm ile doğal hukuk arasındaki mücadele devam etmektedir. Çağdaş hukuki pozitivist teorisyenler arasında; Hart, Raz, Austin, Radbruch ve Kelsen yer alırken; çağdaş doğal hukukçular arasında; Finnis, Rawls, Fuller, Moore ve Dworkin yer almaktadır (Pirie, 2022: 30-33; Raz, 2022; Aktaş, 2011: 80; Aydın, 2015: 113).

Doğal hukuk yaklaşımının önemli yönleri Platon (MÖ 429-347), Aristoteles (MÖ 384-322) ve Cicero'da (MS 106-43) bulunabilir; düşünceye sistematik biçimini veren kişi Thomas Aquinas'tır (MS 1225-74). Orta Çağ'da ve Rönesans boyunca doğal hukuk ve doğal haklar teorileri, Francisco Suárez (1548-1617), Hugo Grotius (1583-1645), Samuel Pufendorf (1632-94), John Locke (1632-1704) ve Jean-Jacques Rousseau (1712-78) gibi yazarların eserlerinde dini, ahlaki, yasal ve politik düşüncenin ayrılmaz bir parçası haline geldi (Bix, 2004: 292). Bunlardan Grotius, modern doğal hukuk kuramının kurucusu kabul edilmektedir (D'entreves, 2023: 57). Grotius, hak kavramını teolojik değerlerden kurtararak hukuku bağımsız bir bilim olarak kurmaya çalışmıştır (Özkan, 2023: 35). Pufendorf (2023: 72) da doğa durumunda insanların sosyal olarak birlikte hareket ettiği ve dinin sosyallikle bir arada doğal hukukun kaynağını sunduğunu belirtmektedir.

Modern doğal hukuk doktrini, “doğa durumu” kuramı ve onun varsayımı olan “toplum sözleşmesi” üzerine kurulmuştur. Bireylerin doğal yaşam durumunda bireysel olarak kendilerini korumalarını zorlaştıran engeller nedeniyle, artık toplum içinde yaşamak isteyen bireylerin, toplumdan önce var olan doğal haklarını bir toplumsal sözleşme yoluyla topluma devretmeleri karşılığında güvence altına alınacakları ve bu toplum biçiminin kendilerini ve mallarını ortak bir güçle savunup koruyacağı kabul edilmektedir. İnsanların doğuştan yaşama hakkı gibi bazı haklara sahip olmaları sonucu doğal hukukla bağlı olan ve gücü doğal hukuktan kaynaklanan hak ve özgürlüklerle sınırlı olan devlet; kendisinin yaratmadığı, varlığından önce gelen ve üstün değerleri temsil eden doğal hakları ortadan kaldıramayacak; aksine bu hak ve özgürlükleri tanıyacaktır (Öğütçü, 2005: 572-573). Buna göre devlet, kendisinin yaratmadığı ve kendisinden önce var olan doğa durumundaki haklarla, yani doğal haklarla bağlıdır (Uygun, 2023: 14). Locke, mülkiyetin doğal bir hak olduğunu söyler. Çünkü mülkiyet hakkı, medeni topluma geçişten, yani toplum sözleşmesinden önce var olan bir haktır (Geçit, 2014: 100-101). Hobbes'a göre de devletin işlevi erdemli bir hayat yaratmak ya da böyle bir hayatı teşvik etmek değil, herkesin doğal hakkını korumaktır (Strauss, 2023: 181; Rickaby, 2024: 288). Buna göre modern devletlerin kurulmasında ve hak ve özgürlüğe dayalı demokratik meşruiyetlerinin sağlanmasında doğal hukuk kuramı açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Buradaki tartışmalar, liberalizm esaslı modern ve parlamentarizme dayalı toplumların temelini oluşturmuştur.

Jacques Maritain ve John Finnis gibi doğal hukuk kuramı üzerine yazan önemli çağdaş yazarların birçoğu, özellikle etik ve meta-etik odaklanarak Aquinas'a (ve öncesine) dayanan gelenekte çalışmaya devam ettiler. Doğal hukuk teorisi adı altında yapılan çağdaş çalışmaların

en çarpıcı özelliği, bu yazarların genel bir etik teori (hukuk ve siyaset üzerindeki etkisiyle) ortaya koymamaları, bunun yerine (pozitif) hukukun doğasına daha dar bir şekilde odaklanmalarıdır. Doğal hukuk kuramındaki dönüm noktası, 1958’de Harvard Hukuk Dergisi’nde H.L.A. Hart (1907-92) ve Lon Fuller (1902-78) arasındaki tartışmaydı. Hart, hukuk ve ahlak arasındaki kavramsal ayrımın hukuki pozitivizm ile doğal hukuk kuramı arasındaki çizgiyi oluşturdu. Buna göre, bir şeyin (bir kural veya tüm bir sistem) hukuk olup olmaması, onun ahlaki değerinden kavramsal olarak farklıdır. Birçok yazar -bunların arasında Lon Fuller ve Ronald Dworkin öne çıkmaktadır- hukuk pozitivizmini kendi çerçevesi içinde ele almaya çalışmış, hukuk ve ahlakın kavramsal olarak birbirinden ayıramayacağını savunmuştur (Bix, 2004: 310-311; Hart, 2015: 14; Dinç, 2014: 18-19; Tollefsen, 2023: 164). Hart, bu tartışmalarda hukuku tanımlamaktan kaçınmış ve hukukun ne olduğu sorusunu, ne olmadığı üzerinden sormanın yöntemini belirlemiştir (Şahin Ceylan, 2017: 30). Dworkin, hukukun yorumlayıcı anlayışlarına öncülük etti (Dworkin, 2018: 77). Yorum, bir toplumsal uygulamanın, hakkındaki gerçeklerin çoğunluğuyla tutarlı bir açıklamasını sağlama ve onu en açık haliyle sunma girişimidir. Esasen, kavramlar ve anlayışlar arasındaki fark, soyutlama düzeyleri ve bunlar üzerindeki mutabakat düzeyiyle ilgilidir. Bir kavram, insanların bir toplumsal uygulamanın amacı hakkında hemfikir olduğu soyut bir formülasyondur; örneğin, nezaketin amacı saygı göstermektir. Anlayışlar, örneğin, saygıyı somutlaştıran kavramın içeriğinin alternatif incelemeleridir. Dworkin’e göre, bu ayrım bir kelimenin anlamı ve kapsamı arasındaki bir ayrım değildir. Bir kavram, anlamsal veya dilbilimsel kurallar koymaz (Bayles, 2015: 400). Finnis, özellikle Aristoteles ve Thomas Aquinas’a dayanarak geliştirdiği yedi temel iyiye sahiptir: Yaşam, bilgi, oyun, estetik deneyim, sosyallik, pratik makul olma ve din. Bu yedi temel iyi kendi başlarına iyiyken, diğer iyiler yalnızca bunlara katılımı sağlar (Şahin Ünver, 2021: 195). Nozick, doğal hukukun modern anlayışının sorununu ve bunun doğal haklar fikriyle uyumluluğunu yeniden ele almıştır. Önemli kitabı “Anarşi, Devlet ve Ütopya”nın çıkış noktası, doğrudan John Locke’un “tüm insanların yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkı da dahil olmak üzere bir dizi doğal hakka sahip olduğu” inancına ilişkindir. Aslında Nozick, tüm kapsamlı adalet teorilerinin özünde adaletsiz olduğuna inanmaktadır. Nozick, bu varsayımlara dayanarak, adil bir dağıtımın, insanların gönüllü alışverişlerinin sonucunun dağıtımı olduğunu ileri sürmektedir (Can, 2007: 4-5).

Çoğu klasik teorisyen öncelikle ahlaki veya politik teorisyenlerdi. Sordukları sorular şunlardı: “Bir kişi ahlaki olarak nasıl hareket eder?” veya daha spesifik olarak, “Bir vatandaş veya memur olarak kişinin ahlaki yükümlülükleri nelerdir?” ve “Meşru (yani ahlaki) hükümet

eyleminin sınırları nelerdir?”. Buna karşılık, modern doğal hukuk geleneğindeki bazı modern teorisyenler (ama kesinlikle hepsi değil) dar anlamda toplumsal veya yasal teorisyenlerdir. Temel argümanları, toplumu ve hukuku açıklamaya veya anlamaya çalışan diğer yaklaşımlarla yan yana getirilir (Bix, 2004: 293-294).

Doğal yasalar, 17. ve 18. yüzyıllar boyunca Tanrı’nın egemenliğinin araçları olarak kabul edildi. Bu nedenle, yasalılık nedensellikte kolayca belirlendi. Yasaların nedensel olduğu ve Tanrı’nın ilk neden olduğu kabul edildi. Kant ve takipçileri bu fikri geliştirdiler (Badam, 2021: 158). Gerçekten de Hegel’e göre, hakkın temeli genellikle tinseldir (Hegel, 2013: 38). Bu bağlamda, rasyonel akıl, ilahi töze ek olarak doğal hukukun kaynağı olarak görüldü. İnsanların birlikte yaşama isteğini Logos ve Tanrı’da bulan doğal hukuk geleneğinin geleneksel tartışmalarından farklı olarak, modern hukuk bu isteği insan doğasına, ihtiyaçlara, güce, iradeye ve son olarak Aydınlanma ve akla odaklanarak buldu. Benzer şekilde, bu temel ilkeler, insanlar arasındaki ilişkiyi sağlamanın yanı sıra adaletin, hukukun, suçun ve cezanın meşruiyetini oluşturan modern hukuk unsurlarıdır. Aydınlanma’da akla verilen büyük değer, yalnızca bilimsel ve felsefi yönlerin değil, toplumsal yaşama ilişkin tüm gerçekliklerin ve yasaların akılla bilinebileceği ve kurulabileceği kabulünü beraberinde getirmiştir (Satıcı, 2020: 33). Aydınlanma süreciyle birlikte doğal hukuk, liberal düşünürler tarafından tüm insanlarda ortak olan doğal hakların kaynağı olarak kabul edilmiştir. Doğal haklar anlayışının temeli, evrensel bir insan doğası anlayışına dayanmaktadır. Evrenselleştirilebilen bu insan doğası anlayışının, insanın Tanrı suretinde yaratıldığı, tüm insanların insan olmaları itibarıyla ortak bir ahlaki öze sahip oldukları veya insanın zorunlu olarak toplumsal bir varlık olduğu gibi bazı temelleri vardır. Bu anlamda tüm insanların sahip olduğu ortaklık, onların doğuştan belirli doğal haklara eşit olarak sahip oldukları anlayışına yol açmaktadır. Bu anlayış, İngiliz, Amerikan ve Fransız Devrimleri ile ilan edilen insan hakları belgelerinde açıkça görülmüştür (Demirbaş, 2023: 321). Doğal hukuka büyük gücünü insan hakları savunusu vermektedir (D’entreves, 2023: 67).

Yaygın ve ağır insan hakları ihlallerini önleme veya sona erdirme iddiasıyla gerçekleştirilen bir askeri müdahale biçimi olarak insani müdahale, temellerinden en az birini evrensel insan hakları doktrinde bulur. Özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra kurumsallaşmaya başlayan insan hakları doktrini, tüm insanların insan olma ortak paydasıyla doğal ve devredilemez haklara sahip olduğu ve bu hakların en azından ahlaki düzeyde evrensel olarak talep edilebileceği argümanı üzerine kurulmuştur. Bu bağlam, kökleri Antik Yunan’daki Kinik ve Stoacı okullara kadar uzanan, ancak özellikle Aydınlanma dönemiyle

birlikte liberalizmin temellerinden birini oluşturan doğal hukuk, doğal haklar ve nihayetinde Kantçı görev etiğine (deontoloji) dayanmaktadır (Demirbaş, 2023: 316). Özünde en yüksek ahlaki değerleri ifade eden insan hakları, kendine özgü bir hak türüdür. Aslında istisna kabul edilmeksizin her zaman, her yerde ve her koşulda uygulanması gereken bir emir olan insan hakları listesi, Kant'ın "kategorik buyruğu" (Öğütçü, 2005: 561) anlamında en yüksek ahlaki ilke olarak görülebilir. Kant'a göre ödevler ve haklar, kendimiz sahip olduğumuz veya Tanrı tarafından verilen şeyler olarak değil insanların akıl sahibi varlıklar olarak saygı ve onurlandırılmayı hak ettikleri düşüncesinde yatar (Sandel, 2022: 46). Nitekim insan haklarının felsefesi temellerinin oluşmasında doğal hukuk kuramı belirleyici olmuştur.

Klasik doğal hukuk geleneği, Antik Yunan ve Ortaçağ'da teleolojik-erekselci yöntemle bütünsel bağlamda mantık, Tanrı ve sosyalleşme ile kavramsallaştırılmışken; modern doğal hukuk geleneği on yedinci yüzyılda, Aydınlanma, Akıl, Tanrı ve bireyselleşme ile kavramsallaştırılmıştır. Bu bakımdan insanı, klasiklerde kamu ve doğa ile beraber düşünen ve onlardan ayırmayan anlayış, daha sonrasında dönüşerek modernlerde bireyi kendine has akıllı ve arzuları olan özerk bir süjeye dönüştürmüştür. Topluma bağlı ve hakları ancak toplumla belirlenen insan; kısmen toplumdan ayrılmış ve insan olması nedeniyle ayrıcalıklara sahip birey olarak düşünülmüştür. 20. Yüzyılda ise her iki geleneğin de etkisi ile hukuki pozitivizm ve doğal hukuk arasındaki gerilim ve tartışmalar çağdaş hukuk teorisyenleri ile sürdürülmektedir. Subjektif doğal hakların 20. Yüzyılda, çağdaş sosyoloji, felsefe ve hukuk tartışmaları ile biçimlendirilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. Bu tartışmalarda anahtar kavramlar olarak; adalet, ahlak, hak, özgürlük, semantik, prosedürel, yorum kelimeleri ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Sonuçta bazı çağdaş doğal hukuk kuramcılarının (Finnis, Fuller gibi) yepyeni bir kuram yerine dönemin özelliğine göre farklı disiplinlerden ve yaklaşımlardan aldıkları bilgilerle doğal ve pozitivist görüşleri doğal hukuk geleneğinin temelinden günümüze tartışmaktadırlar. Ancak bazı düşünülerin (Rawls gibi) toplum sözleşmesi öngören yeni bir kuram geliştirdikleri de söylenebilir.

3. DOĞAL HUKUK VE OMBUDSMAN

Çağdaş doğal hukuk geleneği içerisinde ombudsman teorisi üzerine üretilen ombudsmanişim kavramı, ahlak esaslı hukuki düşünme ve hukuk yaratma tekniğinin odağında yer almaktadır. Bu kısımda, önce ombudsman hakkında kısa bilgi verilip, konu ile bağlantılı önemli filozlardan kısa alıntılar yapıldıktan sonra ombudsmanişim açıklanmaktadır.

3.1. Ombudsman Kavramı

Ombudsman kavramı, bir devlette kamusal organlardan şikâyeti olan vatandaşların talebi üzerine harekete geçen bir yapıdır. Kamu yönetiminde kötü yönetim ve insan hakları ihlallerini çözmeye çalışır. Dünyada ilk olarak 18. yüzyılda İsveç'te ortaya çıkmıştır. Çağımızda tüm kıtalarda devletlerde farklı düzeylerde uygulanmaktadır. Temel özellikleri arasında; demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarını güçlendirmesi vardır (Doğan, 2021: 5181-5182; Parlak ve Doğan, 2021: 41).

3.2. Habermas, Fukuyama ve Rawls Perspektifi

Ombudsmanın daha önceki akademik çalışmalarda Doğan tarafından meydana getirilmesinde aşağıdaki makalelerde oluşan bilgiler özellikle öne çıkmaktadır.

Habermas'ın da “benimsemiş olduğu yorumsamacı-hermeneutik felsefe ve bilgi kuramı burada büyük önem taşımaktadır. Nitekim Habermas'ın kamusal alan, iletişimsel eylem ve demokrasi teorisi çerçevesinde ortaya koyduğu görüşleri, katılım, demokrasi ve meşruiyet kavramları ile ombudsmana canlılık kazandırmaktadır ve ombudsman böylece dünya boyunca yayılımını güçlendirmektedir” (Doğan, 2022: 1197).

Ombudsmanın “bir liberal demokrasi projesi olarak eşitlik, özgürlük, etik ve güven gibi kavramlarla yakın ilişkisi Fukuyama tarzı düşünme perspektifi ile örtüşmektedir. Ombudsman, liberalizme bağlı olduğu kadar aynı zamanda sosyal politikalara da önem veren bir yapıdır. Nitekim ombudsman, ayrıca demokratiktir. Dolayısıyla ombudsmanın liberal demokrasi ile hem kavramsal hem de tarihsel olarak belirli bir yöntem çerçevesinde eksenine oturduğu görülmektedir” (Doğan, 2023: 14).

Rawls perspektifinden ombudsmanın, “insanların davranışlarında ve toplumların örgütlenmesinde iyi, adil, eşit, özgür biçimde adalet ile bütünleşmelerinde ombudsmanın bu teoriyi somut düzeyde karşılayacak entelektüel ve kurumsal niteliğe sahip olduğu söylenebilir” (Doğan, 2024a: 165).

3.3. Ombudsmanişim

Ombudsmanişim kavramı, literatüre Doğan (2022) tarafından kazandırılmıştır. Bu kavram, liberal demokrasi bağlamında farklı toplumların sağ-liberal ve sol-Marksist değerler ile örgütlenebilmesi için evrensel bir model sunmaktadır. Ombudsmanişim, çağdaş doğal hukuk geleneğine özellikle sübjektif doğal haklar ile katkı yapmaktadır. Kavram, Rawls perspektifinden hareketle toplum sözleşmesi esaslı adaletle dayalı bir toplum düşünümü yaratmaktadır.

Ombudsman teorisi üzerine inşa edilen ombudsmanişim (Doğan, 2024b), çağdaş doğal hukuk geleneğinde adaleti esas alarak ahlak üzerine vurgu yapmaktadır. Dünyanın liberal demokrasiyi ya da siyasal liberalizmi yaşadığı bir dönemde Anglo-Sakson toplumların yönlendiriciliği ve belirleyiciliği belirtilmektedir. Nitekim günümüzde demokrasi indeksleri sıralaması, sosyal ahlak yapısı ve en yaşanabilir kent araştırmalarında bu toplumlar ilk basamaklarda bulunmaktadır. Buradan çıkarılması gereken ipuçları vardır. Her toplum, bu ipuçlarından kendi kültür ve tarihini gözeterek ya da koruyarak yararlanmalıdır.

Günümüz siyaset ve sosyoloji tartışmaları, interdisiplinerlik ve çokkültürlülük ile açıklanmaktadır. Aydınlanma geleneğinden doğan liberalizm ve birey vurgusu bugün doğal hukukta da tartışılmaktadır. Nitekim ombudsman da bir şikayet kurumu olarak temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması için siyasal katılımı ve demokrasiyi güçlendirmektedir. Ombudsmanın teorik ve metoda dayalı yapısı, başlı başına çağdaş doğal hukuk geleneği için katkı sunmaktadır. Nitekim burada üretilen ombudsmanişim kavramı, ahlak ve hak arama olgularını felsefi ve sosyolojik açıdan bir araya getirerek önemli bir teorinin uzandığı aşamayı sunmaktadır.

Hukuk felsefesi noktasında 20. Yüzyıl çağdaş doğal hukuk geleneği içinde değerlendirilen ombudsmanişim, Anglo-Sakson boyutta yeni bir teori ile karşılanmaktadır. Burada referans olarak özellikle Rawls ve siyasal liberalizm eksen alınmaktadır. Geleceğin ahlaklı, adaletli ve hakkaniyetli toplumları için bir vizyon çizilmektedir.

Çağdaş doğal hukuk tartışmalarındaki ombudsmanişim katkısı, ombudsman konusunda daha önce yapılan yöntem ve teori kurgusu ile verilmektedir. Bu konuda derin açıklamalar ve analizler için Doğan'ın diğer çalışmalarına bakılmalıdır. Ombudsmanişim, yazar tarafından düşünülmüş, eksenine oturtulmuş ve bir model kurulmuştur. Doğal hukuk literatüründe ombudsmanişim, çağdaş toplumsal sözleşme çizgisinde yeni bir ombudsman teorisi ile ombudsman gibi doğrudan hukukla ilgili bir konuda katkı yapmaktadır. Günümüzde

ve gelecekte adalet üzerine örgütlenen toplumların küresel siyasette belirleyici ve ana aktör olacağı söylenmektedir. Bu noktada hukuk alanında ana olgu da ahlak olmalıdır. Hukuki normların ana kaynağı ahlaktır. Buradan da binlerce yıllık doğal hukuk geleneğine atıf yapılmaktadır. Ancak ombudsmanişmin doğal hukuka asıl katkısı, İngiliz hukuk geleneğine dayalı Anglo-Sakson çizgide modern siyaset, sosyoloji ve felsefe üzerine ombudsmana farklı bir bakışı yaratmasıdır.

17. Yüzyılda toplumsal sözleşme kuramcılarının ortaya attığı fikirlerin özellikle Kant'ın düşünceleri ve bunları referans alan Rawls'in katkıları ile meydana gelen adalet teorisi ya da siyasal liberalizm anlayışının çizgisinde ombudsmanişim, davranışsal siyaset, İngiliz analitik felsefesi ve sosyolojik inceleme üzerine kurgulanarak ve burada hukuki bir kavram olan ombudsmanı kullanarak yeni bir teori inşasının ana figürü haline gelmektedir.

Ombudsmanişim, henüz olgunlaşma aşamasında olan bir kavram olarak bundan sonra da geliştirilmeye ve geniş kesimlere tanıtılmaya devam edilecektir. Doğal hukuk esaslı toplumsal sözleşmenin çağdaş gelenek içinde nasıl üretileceği ve hangi kavramlara dayanacağı fikir aşamasında olup, ilerdeki nitelikli çalışmalarla doldurulacaktır. Ancak şimdiye kadar yapılan araştırmalarla bilimsel yöntem, teori ve ana gelenek belirlenmiştir. Bu noktada, ombudsmanişim net bir bilimsel zemine oturtularak daha sonraki çalışmalar için ufuk açılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ombudsmanişim kavramı, ombudsman teorisi üzerine Doğan tarafından literatüre kazandırılmıştır. 20. Yüzyıl Anglo-Sakson karakterli çağdaş doğal hukuk geleneğinin bir uzantısı olarak düşünülmektedir. Ahlak ve adalet olgularını hukuk yapma ya da üretme tekniğinin içerisine taşımaktadır.

Hukuki pozitivistlerin aksine ombudsmanişim, dil, söylem, ahlak, semantik, yorum gibi kavramları hukuki düşünme yönteminin içerisine taşıyarak çağdaş doğal hukuka özellikle subjektif doğal haklar ile katkı sunmaktadır. Kısmen objektif doğal haklardan da izler taşımaktadır. Kapsamlı bir doğal hukuk geleneği içerisinde kavram olarak görülebilir.

Liberal demokrasi çizgisinde temel hak ve özgürlüklerin teminatı, bireycilik esaslı, sosyal devleti öngören, eşitlikçi, özgürlükçü kaidelere dayalı ombudsmanişim, geleceğin adaletine dayalı toplumları için bir vizyona sahiptir. Temel bilimsel zemini de doğal hukuk

gelenegine bağılı çağdaş siyaset, sosyoloji ve felsefe tartışmalarına dayanmaktadır. Nitekim çağdaş doğal hukuk gelenegine uygun bir biçimde toplum ve hukukun ilişkilendirilmesine dair kapsamlı analizler ombudsmanişimde bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, S. (2011). Prosedürel Doğal Hukuk: Lon L. Fuller'in Hukuk Kavramı. Oniki Levha Yayıncılık.
- Aydın, M. B. (2015). İyi İnsanlar Kötü Kurallara İtaat Etmez: Gustav Radbruch, Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş, Ed. E. Uzun, İthaki Yayınları.
- Badam, Y. (2021). Doğal Hukuk Fikri. *TIHEK Academic Journal*, 4(6) 149-171.
- Bayles, M. D. (2015). Hukuk Felsefesi Neye Dairdir? Hukuk Kuramları, Tanımları, Kavramları Ya Da Kavrayışları Mı?, Çev. Uğur Dinç, İÜHFM, *LXXIII*(2), 393-408.
- Bayram, M. (2022). Hukukun İki Bedeni: Doğal ve Pozitif Hukuk Dikotomisinde Aristoteles'in Yeri, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, Güz, 34, 25-43.
- Beyleveld, D. ve Brownsword, R. (1985). The Practical Difference between Natural-Law Theory and Legal Positivism. *Oxford Journal of Legal Studies*, 5(1Spring), 1-32.
- Bix, B. H. (2004). Doğal Hukuk: Modern Gelenek, Çev. Ertuğrul Uzun. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), 291-343.
- Burlamaqui, J. J. (2019). Doğal Hukukun İlkeleri, Çev. B. Asal. Pinhan Yayıncılık.
- Can, N. (2007). Çağdaş Siyaset Felsefesinde Adalet Kavramının Yeri ve Önemi. *Felsefe Dünyası*, 1(45), 1-13.
- D'entreves, A. P. (2023). Doğal Hukuk: Hukuk Felsefesine Bir Giriş, Çev. F. Kararmaz. Zoe Kitap.
- Demirbaş, Ç. E. (2023). İnsancıl Müdahalenin Kurucu Felsefi Dayanakları Üzerine Bir İnceleme: Doğal Hukuk, Kant ve Deontoloji. *International Journal of Social Inquiry*, 16(1), 315-331.
- Dinç, U. (2014). Semantik Doğal Hukuk ve Hukuki Yorum. Legal Yayıncılık.
- Doğan, K. C. (2021). Ombudsman Teorisi: İnterdisipliner Bir Analiz. *International Social Sciences Studies Journal*, 7(91), 5182-5190.

- Doğan, K. C. (2022). Jürgen Habermas'ta Katılım, Demokrasi ve Meşruiyet Kavramları: Ombudsman Yönetişimi Üzerine Düşünmek. *International Social Sciences Studies Journal*, 8(96), 1190-1203.
- Doğan, K. C. (2023). Francis Fukuyama'da Tarihin Sonu, İdeoloji ve Güven Kavramları: Ombudsmanı Eksenine Oturtmak. *New Era International Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 8(18), 1-18.
- Doğan, K. C. (2024a). John Rawls'ta Toplum Sözleşmesi, Adalet ve Hakkaniyet Kavramları: Ombudsman Modeli Kurmak. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 10(37), 157-174.
- Doğan, K. C. (2024b). Ombudsmanişim: Anglo-Sakson Coğrafyadan Ek Referanslar. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 10(45), 57-61.
- Dworkin, R. (2018). Hukukun Hükümlanlığı, Çev. E. Uzun, Nora Kitap.
- Geçit, B. (2014). John Locke'da Mülkiyet Hakkının Sınırları: Doğal Hukuk Temelinde Bir Değerlendirme. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 4(1), 91-113.
- George, R. P. (2001). Natural Law, the Constitution, and the Theory and Practice of Judicial Review. *Fordham Law Review*, 69(6), 2269-2283.
- George, R. P. (2004). In Defense of Natural Law. Oxford University Press.
- Hart, H. L. A. (2015). Hukuk, Özgürlük ve Ahlak. Çev. E. Öz, Dost Kitabevi.
- Hegel, G. W. F. (2013). Anahatlarda Tüze Felsefesi ya da Doğal Hak ve Politik Bilim, Çev. A. Yardımlı. İdea Yayınevi.
- İşsevenler, O. V. (2021). Doğal Hukuk Sorunu: Aristoteles'in Politika'sı & Hoobes'un Leviathan'ı. Pinhan Yayıncılık.
- Öğütçü, M. (2005). Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7, 555-616.
- Özkan, M. S. (2023). Doğal Hukukun Pozitif Hukuka ve Siyaset Felsefesine Etkileri. Nobel Basım Yayım.
- Parlak, B. ve Doğan, K.C. (2021). A Methodological Analysis on The Restructuring of Social Sciences in The Context of Ombudsman Paradigm, Liberal Democracy and The Annales School. *International Social Sciences Studies Journal*, 7(76), 40-58.

- Pirie, F. (2022). Hukuk Antropolojisi: Kabile, Kadı, Yargıç, Çev. S. Erçin. Fol Kitap.
- Pufendorf, S. (2023). Doğal Hukuka Göre İnsanın ve Yurttaşın Ödevi, Çev. R. Kuldaşlı, Timaş Yayınları.
- Raz, J. (2022). Otorite İle Yorum Arasında Hukuk Teorisi, Çev. E. Uzun. Fol Kitap.
- Rickaby, J. (2024). Ahlak Felsefesi: Etik, Deontoloji ve Doğal Hukuk, Çev. L. Bayır. Dorlion Yayınları.
- Sandel, M. J. (2022). Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?, Çev. M. Kocaoğlu. Felix Kitap.
- Satıcı, M. (2020). Modernizmi ve Postmodernizmi Hukuk Aracılığıyla Okumak. *JOMOPS*, July, 1(1), 30-37.
- Strauss, L. (2023). Doğal Hak ve Tarih, Çev. M. Erşen. Ayrıntı Yayınları.
- Şahin Ceylan, Ş. (2017). H. L. A. Hart'a Göre Hukuk-Ahlak İlişkisi, H.L.A. Hart ve Hukuk-Ahlak Ayrımı, Ed. Sercan Gürler, Tekin Yayınevi.
- Şahin Ünver, F. S. (2021). Hukuk Sistemimizin Kimlik Sorunu (I): Doğal Hukuk-Hukuki Pozitivizm. *MHFD*, 2, 177-228.
- Tollefsen, C. (2023). Doğal Hukuk, Temel İyiler ve Pratik Akıl, Çev. O. V. İşsevenler, Doğal Hukukçu Hukukbilim, Ed. G. Duke, R. P. George, Zoe Kitap.
- Uslu, C. (2009). Doğal Hukuk ve Doğal Haklar: İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Liberte.
- Uygun, O. (2023). Hukuk Teorileri. Oniki Levha Yayınları.